

Pedro i Pons

L'últim gran clàssic de la medicina catalana

Ciril Rozman

Sento una enorme satisfacció per tenir l'oportunitat de glossar una vegada més la personalitat d'un dels meus mestres més estimats: el professor Agustí Pedro i Pons. Quan el vàrem perdre, el comentari més unànim i que millor sintetitza la figura de Pedro i Pons va ser el següent: «Ha desaparegut l'últim gran clàssic de la medicina espanyola». Malgrat ser moltes les personalitats mèdiques a l'Espanya de la postguerra, hi ha un acord general que en aquest període hi ha hagut tres figures indiscutibles: Gregorio Marañón, Carlos Jiménez Díaz i Agustí Pedro i Pons. I, segons la meua opinió, hi ha encara una quarta figura també indiscutible, la del més estret col·laborador del Dr. Pedro i Pons. Em refereixo al Dr. Pere Farreras i Valentí, la prematura desaparició del qual, als 52 anys (ara en fa 31), va truncar una brillantíssima carrera de l'home que anava a ocupar el lloc del seu mestre. I el qualificatiu de «clàssics» sembla prou adient per a aquesta estirp de metges amb domini equilibrat sobre moltes branques de la medicina, al mateix temps creadors d'autèntiques escoles universitàries, formadores de grans grups de científics i generadors de nombroses recerques i progressos. Malgrat la distància temporal, el meu record de Pedro i Pons segueix molt viu. Durant la meua exposició presentaré en primer lloc un esbós biogràfic de l'il·lustre personatge, per analitzar

VI Reunió anual de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears, celebrada el dissabte 28 de maig de 1966. La sessió inaugural és féu a la sala d'actes de la Caixa d'Estalvis de Manresa.

més tard algunes de les seves característiques que em semblen particularment difícils d'igualar.

Esbós biogràfic

Pedro i Pons va néixer el 1898 a Barcelona. Justament l'any passat, per

iniciativa del Col·legi de Metges, i amb participació de moltes institucions, es van organitzar nombroses activitats per tal de rememorar la seva figura. La família de Pedro i Pons era de classe mitjana benestant (el pare era comerciant de vins) i, segons un dels seus biògrafs, el Dr. Lloveras, a la llar de Pedro i Pons es respirava un cert

El professor Dr. Agustí Pedro i Pons, féu la lliçó inaugural de la reunió. Va glossar l'obra i la personalitat d'Oleguer Miró i Borràs, el gran metge manresà. Veiem a la fotografia: el professor A. Pedro i Pons, el professor F. García Valdecasas, R. Soldevila (alcalde de Manresa), el professor J. Gibert Queraltó, Dr. J. Soler Cornet (president de la Caixa d'Estalvis de Manresa), el Dr. F. Pastor (regidor de l'Ajuntament).

aire artístic. Sembla que per aquesta raó es va inclinar inicialment pels estudis de música, però al no poder entrar al Conservatori per ésser massa jove, es va decidir per iniciar el batxillerat. Aquest el va començar amb mal peu. Inicialment va fracassar en l'assignatura d'aritmètica. Un canvi d'escola, amb ajut suplementari, va influir en la seva decisió de ser metge, perquè –segons deia– en aquesta carrera no necessitava fer matemàtiques. Entre 1914 i 1919 va realitzar els estudis universitaris. Es va matricular com a alumne lliure a la Facultat de Medicina.

Per tal de comprendre el perquè va decidir cursar l'ensenyament lliure. S'han de recordar alguns fets històrics relatius a la Facultat de Medicina i el seu Hospital. Entre 1843 i 1906 l'única Facultat de Medicina de Catalunya va estar ubicada a l'edifici del carrer del Carme, on ara té la seu la Reial Acadèmia de Medicina. El seu hospital era el de la Santa Creu, a la mateixa localització. L'any 1906 es produeix el trasllat de la Facultat al carrer de Casanova, mentre que l'Hospital de la Santa Creu seguirà durant molts anys al carrer del Carme. Es produeix una divisió entre un ensenyament més oficialista al carrer de Casanova, amb no

gaire prestigi inicial del seu Hospital Clínic, i la permanència de molts professionals destacats en el terreny de l'ensenyament clínic a l'Hospital de la Santa Creu. El Dr. Pedro i Pons assistí com a alumne a algunes classes al carrer de Casanova, però va fer la seva vida, com una espècie d'intern, a l'Hospital de la Santa Creu. Aquí va tenir alguns mestres, dels quals cal destacar el Dr. Francesc Esquerdo (conegut com a «Don Paco»), que li va transmetre l'estil de l'escola francesa. Probablement van tenir sobre ell alguna influència el digestòleg Dr. Gallart Monés i el neuròleg Dr. Barraquer i Roviralta, al mateix hospital, així com alguns professors del carrer de Casanova, com Agustí Pi i Sunyer, Ferrer Piera i, sobretot, Ferrer Solervicens, que li va induir l'afecció per correlacionar les dades clíniques amb les troballes histopatològiques, tant macro com microscòpiques. Però bàsicament Pedro i Pons era un autodidacta, i aprenia del contacte amb els malalts i de l'estudi. Seguí un model d'ensenyament que considero idoni per a tothom i cap on haurien d'orientar-se en el futur les escoles de medicina, és a dir, fomentar en els alumnes la capacitat d'autoaprenentatge orientat cap als

problemes.

A l'acabar la carrera, els vuit anys següents de Pedro i Pons es van caracteritzar per unes jornades llarguíssimes consistents en l'extensa pràctica clínica amb els malalts (integrat al servei del mateix Dr. Esquerdo, de l'Hospital de la Santa Creu), així com per l'estudi de nombroses fonts bibliogràfiques. Durant molt de temps vivia a casa dels seus pares i va trigar bastants anys a obrir una consulta. La seva ambició era aconseguir una formació el més completa possible per tal de crear el seu propi grup. Durant aquest període ja es va començar a dedicar a la docència (els seus cursos de «Semiologia clínica i diagnòstic mèdic» assoliren una certa fama) i es va iniciar en la producció científica, publicant una sèrie de vuit treballs sobre diferents aspectes patològics de l'aparell cardíocirculatori i del sistema nerviós.

Alhora, seguint l'impuls de crear el su propi grup, es va endinsar en el difícil camp de les oposicions. La primera oposició la va fer als 23 anys per ocupar la direcció del Servei de Pediatria del mateix Hospital de la Santa Creu. És evident que en aquells temps les diferències entre medicina infantil i la d'adults no eren tan marcades com ara. Les altres oposicions foren per a la Càtedra de Patologia Mèdica de les universitats de Cadis, Madrid i, finalment, Barcelona, que va guanyar l'any 1927, abans de complir els 29 anys.

Això el va obligar a deixar l'Hospital de la Santa Creu i passar al Clínic; trasllat que li suposà un cert trauma ja que, segons ell mateix va confessar, estava enyorat de deixar aquella «santa casa» on havia passat fins aleshores tota la seva vida mèdica. Però, a la vegada, el trasllat al Clínic va ser un cert consol, ja que no li agradava el trasllat d'aquest hospital cap a una nova seu: l'actual Hospital de Sant Pau, que ell va qualificar de casa freda i dispersa.

L'entrada de Pedro i Pons a l'Hospital Clínic no va ser gaire cordial i va haver de lluitar per aconseguir una clínica que li corresponia. La situació material de la mateixa era lamentable. Però, amb gran dedicació i capacitat d'organització, Pedro i Pons va posar immediatament les bases del que a la

Veiem al Dr. A. Redondo Bonvehí (president del Col·legi a Manresa), Drs. R. Capella Valls i S. Selga i Ubach (responsables de l'organització), Sra. Rosa Miró (filla d'Oleguer Miró i Borràs) i el seu marit J. Torra, i Anselmo, el policia que controlava.

llarga seria el naixement d'una gran escola. En el període previ a la guerra espanyola, va aconseguir modernitzar ja les instal·lacions, crear un nucli important de col·laboradors i realitzar cada vegada un major nombre d'aportacions científiques. Tota aquesta activitat va desembocar —després del parèntesi de la guerra civil— al sorgiment de l'Escola de Medicina Interna més important que ha tingut Catalunya i que ha estat analitzada amb detall per molts autors.

La grandesa de la figura de Pedro i Pons augmenta encara més si tenim present les circumstàncies adverses en què va transcorre aquesta part de la seva vida. Segons un dels seus biògrafs, el Dr. Felip Cid, sembla que la trajectòria estava marcada per un catastrofisme ambiental persistent. Va néixer en plena guerra colonial, sis mesos abans de la pèrdua de Cuba, Filipines i la illa de Guam. Durant el batxillerat va viure els horrors i les conseqüències de la «Setmana Tràgica». Va fer la carrera durant els terribles episodis de la Primera Guerra Mundial. La seva maduresa intel·lectual es va produir durant la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial. En el conjunt dels personat-

ges mèdics, Pedro i Pons és potser l'únic que va desenvolupar una considerable obra al si del que amb ironia històrica s'ha anomenat la «segona guerra dels trenta anys», que va des del 1914 al 1945.

Després de la creació i la consolidació del seu grup, el prestigi de Pedro i Pons va ser progressivament creixent fins a convertir-lo en la màxima figura de la medicina interna catalana de tots els temps. Respecte a la seva relació amb la capital del Bages, els doctors Josep Corrons i Simeó Selga m'han ajudat a trobar alguns detalls. A banda d'haver atès com a metge molts malalts de Manresa i la seva comarca, cal recordar que va visitar oficialment aquesta ciutat el dia 28 de maig de 1966, quan inaugurà la sisena reunió anual de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques amb un discurs en què lloava la figura del metge manresà Oleguer Miró i Borràs. Després de la conferència, el Dr. Selga el va acompanyar a visitar la Seu, on va mostrar un gran interès pel retaule de l'Esperit Sant. Pedro i Pons va morir a la matinada del dia 17 de març de 1971 a conseqüència d'una crisi coronària a la seva casa de la carretera de Vallvidrera, on passava l'estiu.

Analitzaré a continuació algunes de les característiques que considero més destacades d'aquesta figura impressionant, com a metge, mestre, investigador i home.

Pedro i Pons, metge

Tot universitari del camp de la biomedicina dirigeix les seves activitats cap a dues àrees: la docència i la recerca. Però els que pertanyem a les matèries clíniques estem obligats a una tercera activitat, l'assistencial, és a dir, fer de metge. Pedro i Pons era un docent brillantíssim. Va fer amb la seva escola una tasca científica molt destacada, però era per sobre de tot un metge insuperable. Aquesta afirmació la faig no des de la perspectiva de les referències externes i indirectes més o menys objectives, sinó com a testimoni directe, puix que vaig tenir la sort de ser membre de la seva escola durant disset anys.

L'exercici de la medicina constituïa per a ell una autèntica passió. Sense menysprear matissos terapèutics, se sentia atret sobretot per la problemàtica diagnòstica, a la resolució de la qual es lliurava amb entusiasme, aproxi-

mant-se amb autèntica fruïció als casos difícils. Per tal d'assolir els diagnòstics més brillants, habitualment no necessitava una elaboració perllongada ni seguir uns camins preestablerts a través de les etapes sindròmica, fisiopatològica i etiològica. Tot al contrari, amb el virtuosisme d'un artista i mitjançant mecanismes intuïtius i, amb freqüència, evidentment genials, arribava a la meta de l'encert.

A què era deguda l'extraordinària capacitat clínica del Dr. Pedro i Pons? Per les característiques esmentades del seu procés de diagnòstic, s'evidencia la dificultat d'analitzar aquesta qüestió. Amb tot, sembla evident que en la seva brillantor diagnòstica intervenien de forma essencial algunes qualitats que desitjo destacar a continuació. I ho faig com a exemple per a les generacions de metges que no van tenir la fortuna de conèixer-lo ni de treballar al seu costat. I a la vegada vull comentar fins a quin punt aquestes qualitats eren vàlides només per la forma d'exercir la medicina en els temps del Dr. Pedro i Pons, o si, al contrari, conserven la seva vigència en els moments actuals.

En casos difícils, mai confiava del tot en l'anamnesi recollida per d'altres, ja que per a l'exercici clínic correcte considerava fonamental saber seure amb simpatia al costat del pacient i procedir al reinterrogatori tantes vegades com fos necessari. Ell mateix havia escrit: «el diàleg tradicional del metge amb el malalt és encara la base essencial de la nostra professió. L'anamnesi segueix essent, al meu entendre, la peça fonamental de l'art clínic. Quan el diàleg amb el pacient s'ha acabat, i el metge no està orientat, no sempre les exploracions complementàries aclariran la professió». Aquestes paraules del Dr. Pedro i Pons mantenen la vigència avui dia. Una història clínica adient no la pot fer l'ordinador. Només una bona anamnesi, acompanyada d'una exploració física adient, pot conduir a la formulació d'hipòtesis diagnòstiques correctes i a la utilització racional de les proves complementàries.

En general, s'ha comentat poc una característica clínica de Pedro i Pons que era, sens dubte, una de les bases més fermes dels seus encerts diagnòstics: era un virtuós de la semiologia.

El professor A. Pedro i Pons amb el Sr. Pere Domènech (director de la Caixa d'Estalvis de Manresa), Dr. A. Redondo Bonvehí (president de la delegació comarcal del Col·legi), Dr. Miquel Dalmau Ciria (de la junta del Col·legi) i Anselmo, el policia de guàrdia.

Quantes vegades ens va admirar amb la forma d'explorar la columna vertebral o una fossa lumbar! Que poques, però que precises, eren les seves maniobres semiològiques per arribar a un diagnòstic neurològic brillant. Els seus mètodes d'exploració eren, a més a més, amb freqüència originals. El virtuosisme semiològic –avui dia massa meynspreat– no li era pas innat. L'havia adquirit a base d'una gran constància durant els primers anys de la seva formació. Ell mateix havia comentat que la tècnica semiològica de l'aparell respiratori l'havia assolit amb un notable grau de perfecció a l'edat de 19 anys, gràcies a hores i hores dedicades, amb esforç, a adquirir-la. És evident que avui dia algunes maniobres semiològiques al camp de la pneumonia han perdut vigència, ja que han estat superades brillantment pels mètodes d'exploració complementària, en particular d'imatge. Però això no ha de permetre que s'admeti com a acceptable un fet massa generalitzat, que és la manca d'una preparació adient en l'examen físic o la manca de la seva aplicació en l'exercici de la medicina.

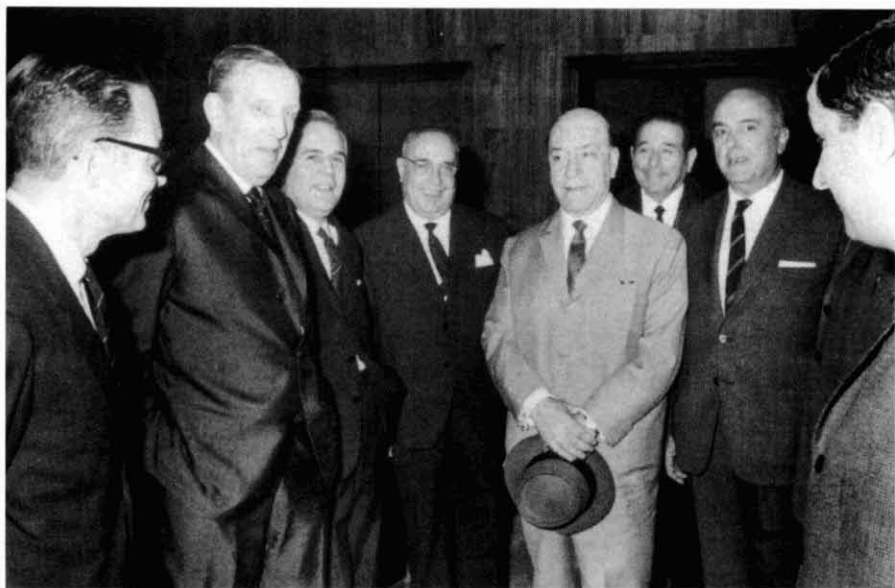
En l'elaboració diagnòstica, Pedro i Pons es caracteritzava per una exquisida capacitat de valoració, d'acceptar

els elements fonamentals i rebutjar els superflus, és a dir, per aquest «seny» dels catalans tan justament reconegut, del qual ell era un dels representants més destacats. Quantes vegades ens va meravellar la facilitat amb què menyspreava dades de laboratori, suposadament decisives, en el seu camí directe al diagnòstic!

La seva ponderació a l'hora d'emetre el pronòstic ha estat subratllada moltes vegades i aquesta capacitat arribava als cims més alts durant les anomenades juntes o consultes mèdiques. Pedro i Pons va ser el consultor més requerit a Catalunya, però la seva fama es va estendre molt més enllà de l'àmbit regional. A títol d'exemple puc recordar que poques setmanes abans de la seva mort va ser reclamada la seva presència a Madrid per tal de recaptar la seva opinió en la malaltia d'un alt dignatari eclesiàstic.

Un últim aspecte de gran clínic era la seva manca d'obcecació en el diagnòstic formulat i una permanent disposició a modificar les seves opinions. I respecte a aquest punt, desitjo aportar dos arguments: un, descrivint un hàbit avui dia perdut, i l'altre, recordant una anècdota prou aclaridora.

Quan es produïa la mort d'algun pacient de diagnòstic complex, difícil

Sessió inaugural de l'Acadèmia. El professor Agustí Pedro Pons amb alguns metges manresans (1966). D'esquerra a dreta: Lluís Alegre, Soler Cornet, Andreu, Domènech, el professor A. Pedro Pons, Soler Daniel, Redondo i Corrons.

o incert, Pedro i Pons es desplaçava amb els seus col·laboradors a la sala de necròpsies, per tal d'assistir personalment al descobriment de les troballes macroscòpiques de l'autòpsia, de les quals era un gran expert. I quan aquestes no eren prou expressives, sentia un gran interès per les troballes microscòpiques que se les feia demostrar, no acontentant-se només amb el dictamen escrit. Els clínics obcecats no volien conèixer, a vegades, els resultats anatomopatològics. A ell, li interessava la veritat.

I l'anècdota que il·lustra, no tan sols la seva fama com a clínic, sinó també la seva disposició a admetre l'error, és la següent, i la tradueixo textualment des del seu discurs de contestació que Pedro Laín Entralgo va fer a Pedro i Pons al moment de l'ingrés d'aquest últim a la Reial Acadèmia de Medicina el 18 de març de 1969, acte al qual vaig tenir la fortuna d'assistir. Deia en Laín Entralgo: «fa alguns anys, un dels espanyols més eminents del nostre segle, persona igualment extraordinària de la medicina i de les lletres, va patir un accident vàsculo-cerebral (aquí afegeixo jo que amb la distància i el temps transcorreguts, puc evitar l'escrupolosa discreció de Laín, lògica en aquell moment, i revelar que el

pacient en qüestió era Gregorio Marañón). Les opinions diagnòstiques estaven molt dividides. De camí cap a Oviedo, on havia de donar una conferència, Pedro i Pons va ser requerit per veure l'il·lustre malalt i fent gala de la seva sagacitat clínica i del seu sentit comú —del seu enorme seny de metge— va posar ordre en la discrepància, va establir el diagnòstic correcte i va evitar, doncs, que la trepanació seguís sent per al pacient una amenaçadora possibilitat. De tornada a Barcelona, contava el cas a dos dels seus col·laboradors més íntims i molt catalanament comentava la seva intervenció amb aquestes paraules: «confiem que tot surti així. Sinó hauré de desaparèixer com aquell que deia: voleu alguna cosa de Granollers?»

Pedro i Pons, mestre

Com a mestre, Pedro i Pons va ser la figura més destacada de la medicina catalana, possiblement de tots els temps. El seu magisteri es va perllongar al llarg de molts anys. No és gens estrany que no només ens consideréssim deixebles seus, els col·laboradors més directes, sinó que ho fes també una gran majoria de metges catalans.

Per tal de considerar un professor universitari com a mestre no és suficient que dicti moltes lliçons magistrals. Cal que creï un nucli important de col·laboradors, és a dir, que formi una escola. I la Clínica Mèdica A o, si es vol, la Càtedra de Patologia i Clínica Mèdiques, dirigides per ell, va ser l'escola catalana més important de la medicina interna, on s'acomplien amb criteris d'excel·lència les tres activitats pròpies de la medicina clínica a la Universitat: assistència, docència i recerca. Per a referir-nos a la seva persona, els seus deixebles empràvem, juntament amb l'expressió de «xef», la de mestre. La seva oratòria era de tal brillantor que se'l podia considerar com un orador nat. I la seva figura era tot un símbol en el tipus d'ensenyament a través de la classe magistral. Però era, a la vegada, un autèntic virtuós de l'ensenyament a la capçalera del malalt. Al costat de la seva funció educadora a les aules de la Facultat i a les sales de l'Hospital, tenia una clara consciència de la seva missió docent com a escriptor de publicacions mèdiques. Va dirigir amb èxit un tractat de patologia i clínica mèdiques, en sis volums, que durant la seva època (1950-1979) va ser el llibre més prestigiós en aquesta matèria a tots els països hispànics. I l'any 1942 havia fundat, juntament amb el Dr. Sarró, la revista *Medicina Clínica*, per a la supervivència de la qual va lluitar amb gran entusiasme fins a la seva mort. Aquesta publicació ha aconseguit sobreviure en temps difícils i s'ha convertit en la revista mèdica de major prestigi a l'Estat espanyol.

Pedro i Pons, investigador

Va saber limitar-se al camp de la patologia i la clínica, sense pretendre ocupar-se dels problemes bàsics que poguessin excedir la seva àrea i missió. No obstant això, tota la seva obra és impregnada d'aportacions originals i d'enfocaments amb matís personal. Detestava les revisions bibliogràfiques de conjunt i exigia que s'escrivís només en base a una experiència pròpia. Sense pretendre citar aquí una llista exhaustiva dels seus treballs, desitjo

Sessió inaugural de l'Acadèmia (1966). El Director de la Caixa de Manresa, P. Domènech, junt amb el seu fill, P. Domènech; el metge J. Soler Cornet i l'alcalde Soldevila conversant amb el professor Agustí Pedro Pons.

destacar les seves aportacions a la problemàtica de la brucel·losi, l'endocarditis lenta, la cirrosi hepàtica, la hipertensió portal, els accidents vasculars encefàlics, la malaltia d'Hodgkin i la col·lagenosi. Amb tot, deia de manera molt encertada: «en la feina d'un mestre és molt més important el treball que se sap inspirar en tots els altres, més que no pas en el seu propi». En aquest sentit, va saber impulsar al si de la seva escola una notable productivitat científica, dins d'un clima d'autèntica llibertat i respecte envers les postures individuals dels seus col·laboradors.

Pedro i Pons, home

Algunes característiques humanes del professor Pedro i Pons sobresurten del que he exposat abans, però desitjo subratllar aquelles que considero més destacades. Per a tots qui l'hagin conegut mitjanament bé, era evident la seva excepcional intel·ligència. Quantes vegades el vam veure realitzar, després d'escoltar atentament diferents especialistes en alguna matèria nova, una breu exposició sintètica que superava amb escreix la dels seus informadors! La seva vocació per la medicina era absoluta. Necessitava, quasi biològicament, un contacte diari amb el malalt de l'hospital. Tal fou la raó fonamental

que el va impulsar, després del seu cessament reglamentari a la Universitat, a cercar la continuïtat de la seva vocació en una altra institució sanitària, on va donar noves mostres d'activitat assistencial i docent. Amb tot, la seva excepcional intel·ligència i la seva gran vocació no haurien donat tants fruits sense un afany decidit de continuïtat, faceta aquesta de la seva persona que ell mateix valorava al màxim, tal com va escriure: «...d'un llarg camí recorregut sense defalliment, i sota el signe de la continuïtat; aquesta última consideració (la continuïtat en la mateixa senda i en l'obra escollida) és la que, al meu entendre, supera en importància a tota altra consideració». Entre altres aspectes del seu perfil humà cal destacar que era un amant de la música selecta, lector assidu de textos històrics i bibliòfil apassionat. Les seves visites al mercat de llibres antics de Sant Antoni constituïen quasi una tradició dels diumenges barcelonins. La seva passió de bibliòfil el feia viatjar amb freqüència a París, on era ben conegut pels marxants de llibres i revistes vells. Una altra de les seves grans passions era el teatre. Dins la Clínica Mèdica A era costum que es representés amb certa periodicitat alguna obra teatral, en la qual els actors eren els mateixos metges de l'equip. A més, la seva afeció

pel teatre i els seus sentiments de catalanitat el varen portar a fer algun acte de mecenatge com, per exemple, juntament amb d'altres dos patricis barcelonins, salvar el teatre Romea del perill de desaparició.

Aquest mateix esperit de mecenatge el va dur a deixar en herència gran part del seu patrimoni a dues institucions públiques: el Conservatori de Música i la Universitat de Barcelona, la qual, a través de la Fundació Pedro i Pons, encara promou la recerca amb les beques corresponents. La mateixa casa de la carretera de Vallvidrera, on va morir, és propietat de la Universitat de Barcelona, i seu de diferents activitats acadèmiques.

Totes aquestes característiques completen el perfil humà de Pedro i Pons, l'últim gran clàssic de la medicina catalana.

Nota: Aquest article correspon al discurs pronunciat durant l'acte acadèmic amb motiu de la celebració de la «Vigília de Sant Lluç» a Manresa, el passat 22 d'octubre de 1999.

Dr. Ciril Rozman

Hospital Clínic, Universitat de Barcelona